

بخش چهارم

نقش ناسیونالیسم در سقوط امپراطوری عثمانی

ناسیونالیسم در دوران معاصر و نزدیک به معاصر، به دو شکل ظهر کرد:

- ناسیونالیسم تجزیه‌کننده
- ناسیونالیسم متحدکننده

متأسفانه ناسیونالیسمی که جهان اسلام را در بر گرفت از نوع دوم بود. این ناسیونالیسم همزمان با ظهور پدیده صهیونیسم، از سوی استعمارگران در کشورهای اسلامی نفوذ یافت.^۱

ناسیونالیسم مسلمانان در قرن نوزدهم، ابتدا در مصر و سپس در سوریه و عثمانی و بعدها در ایران ظهر کرد. بر مبنای این اندیشه، ملت، منافع ملت و وحدت ملی بهترین شیوه پاسخگویی به ضعف و انحطاط جوامع موجود بود. در بین عرب‌ها «نجیب عازوری» و «ساطع الحصری»، در میان ترکان «ضیاء گوک آلب»، «تکین آلب» و «مصطفی

---

۱. حمید احمدی: ریشه‌های بحران در خاورمیانه، انتشارات کیهان، چاپ اول، بهار ۱۳۲۹، تهران. مقدمه.

٤٠ / فصل اول: تاریخچه معاصر تفرقه امت اسلام و ایجاد مرزهای ملی استعماری

کمال» و در میان ایرانیان «فتحعلی خان آخوندزاده» و «میرزا آقاخان کرمانی» از پیروان این استراتژی بودند.

۱. ناسیونالیسم ترکی

«نامق کمال» یکی از معروف‌ترین اعضاءِ ترکان جوان می‌باشد که موفق شد برای اولین بار در ناسیونالیسم ترک کلمات ادبی بمانند وطن، حریت، مشروطیت، و غیره به کار برد و این کلمات برای ترکهای آن زمان تازگی داشت.^۱

عثمانی‌ها در جنگ جهانی شکست خوردن و سرزمین‌های عربی امپراطوری عثمانی بین رهبران عرب تقسیم و کشورهای عراق، اردن، سوریه، لبنان و عربستان درنتیجه آن تاسیس شدند. اما «مصطفی کمال آتاטורک» موفق شد ارتش عثمانی و هسته اصلی امپراطوری را در مقابل نیروهای اروپایی حفظ کنند و جمهوری ترکیه جدید را تشکیل دهند. نهاد خلافت تا سال ۱۹۲۴ باقی ماند اما آن سال مجلس ملی کبیر ترکیه طی صدور قانونی خلافت را ملغی اعلام کرد. در این دوران شور و شوق ناشی از نهضت تجدید دینی تحت رهبری سید جمال و محمد عبده فروکش کرده بود.

اعلام انحلال خلافت، بحثهای شدیدی در جهان اسلام ایجاد کرد؛ اما ناسیونالیسم ترک تحت رهبری آتاטורک با بقاء نهاد خلافت در تضاد بود. خلافت در اصل در دو مرحله برچیده شد. در مرحله نخست در نوامبر ۱۹۲۲ مجلس کبیر ملی ترکیه سلطنت را از خلافت جدا کرد. مقرر گردید که جمهوری جای سلطنت را بگیرد. سلطان وحید الدین از مقام خلافت خلع شد و برادرش «عبدالمجید» بعنوان خلیفه مسلمین روی کار آورده شد. در مرحله دوم، همانطور که گفته شد مجلس کبیر ملی در ۱۹۲۴ خلافت را بطور کلی ملغی اعلام کرد. کمال پاشا (یا همان آتاטורک آینده) رهبر ترکیه نوین در توجیه این اقدام گفت: «مسلمانان از خلیفه عثمانی حمایت نمی‌کنند و تنها ترکها بار خلافت را بدوش می‌کشند. ایرانی‌ها، افغانی‌ها و آفریقایی‌ها هم به طور کلی خلیفه عثمانی را قبول ندارند».

---

۱. جمهوری اول ترکیه، ص ۳۳.

۲. ناسیونالیسم عربی

ناسیونالیست‌های عرب نیز از اعلام انحلال خلافت از سوی پارلمان ترکیه شادمان شدند چون خلافت را خاص خود می‌دانستند و مخالف سلطه ترکیه بودند. به نظر آنها خلافت ترکیه، پوششی برای پیشبرد سیاست‌های پان تورانیسم و پان ترکیسم بود. از جمله این افراد «عبدالرحمن کواکبی» بود که در کتاب *ام القرى* مساله خلافت عرب رامطرح کرد. «نجیب عازوری» یکی از رهبران نهضت بیداری عرب و نویسنده *یقظة العرب* نیز از این امر استقبال کرد.